

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ VNĚJŠÍHO OPEVNĚNÍ KUNĚTICKÉ HORY

(K OTÁZCE PŮVODNÍ PODOBY
PERNŠTEJNSKÝCH RONDELOVÝCH
FORTIFIKACÍ)

JINDŘICH NOLL – JIŘÍ VARHANÍK

Kunětická Hora patří především díky své dominantní poloze k nejznámějším českým hradům. Pozornost dodnes vzbuzuje i originální, byť z dnešního hlediska zajisté kontroverzní záměr obnovy hradu ve dvacátých letech podle návrhu Dušana Jurkoviče a Jana Pacla, který však byl uskutečněn jen v dílčím rozsahu. Není cílem tohoto příspěvku zkoumat, nakolik mohla úplná realizace tohoto návrhu, nakládající s dochovanými konstrukcemi až příliš tvůrčím způsobem, eliminovat sporný výsledek některých dalších, místo něho provedených úprav, které však postrádaly jakýchkoli architektonických kvalit.¹⁾ Rozlišení těchto zásahů, které do značné míry determinovaly vypovídací schopnost starších dochovaných konstrukcí, je někdy obtížné, zůstává však nezbytným předpokladem bližšího poznání stavebního vývoje jednotlivých částí hradu. V nedávné době došlo k novým zjištěním, která doplňují dosavadní znalosti o stavebním vývoji hradu a rovněž upřesňují poznatky o pernštejnských rondelových opevněních obecně.

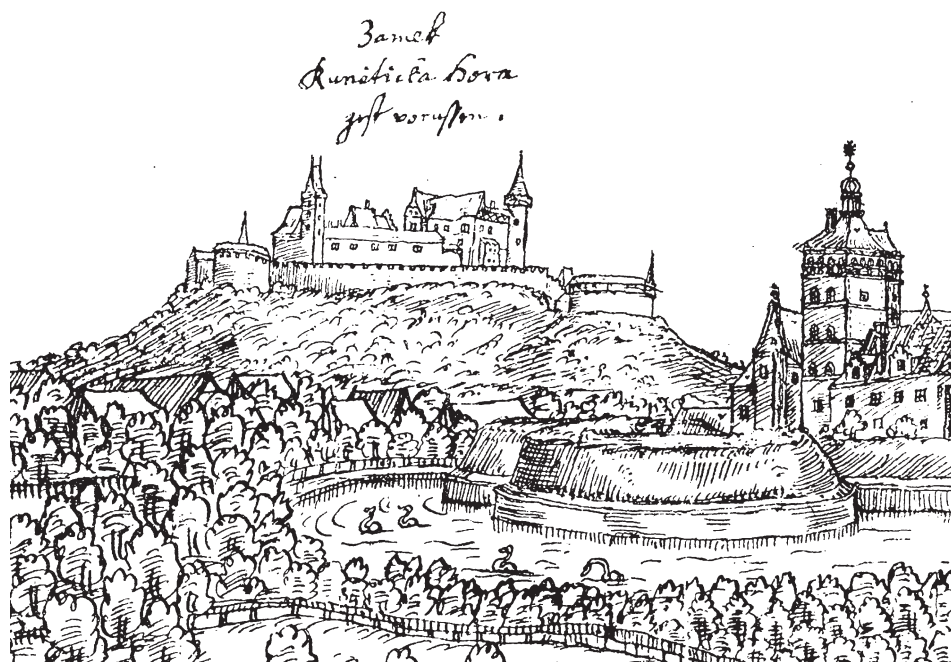
Pátá brána

Kromě starší, fundovaně zpracované monografie Jaroslava Herouta, zcela unikál blíží pozornosti novější literatury nepříliš nápadný objekt páté brány, dochovaný v podobě, jakou mu vtiskla radikální obnova hradu v první polovině 20. století.²⁾

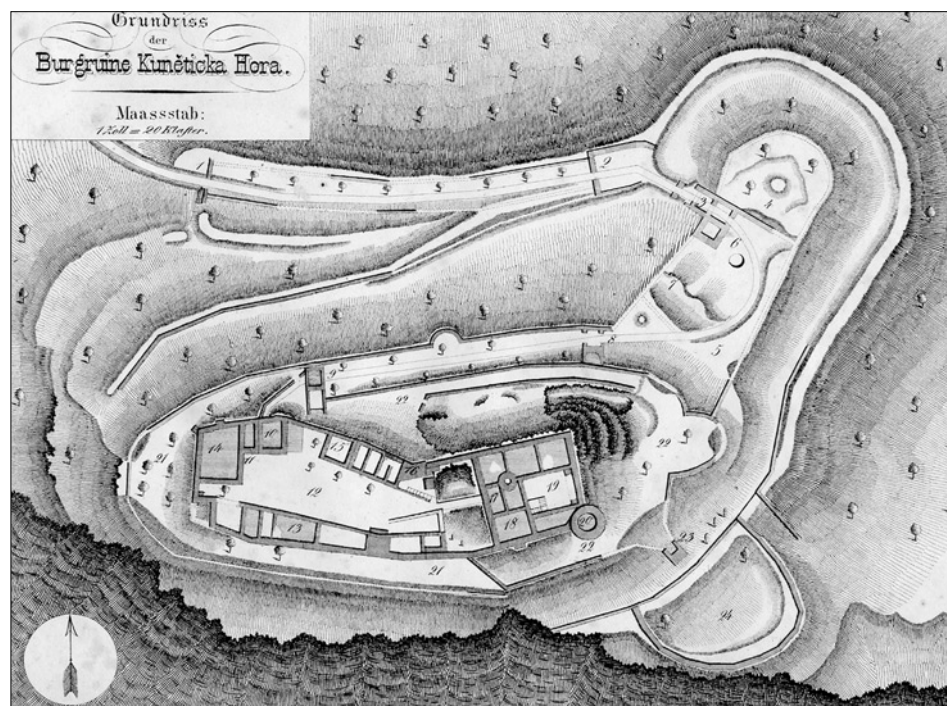
Brána se otvírá ve zcela jednoduché, dnes přízemní dvouprostorové budově, situované

napříč přístupové komunikace; nebyla opatřena příkopem. Pravá část stavby s průjezdem dosahuje po částečném dozdění destruovaného zdiva během památkových úprav výšky téměř 7 m, levá s vrátnicí je o necelé 2 m nižší. Ve vstupním východním průčelí se napravo otvírá portál brány s okoseným ostěním o světlé šířce 305 cm.

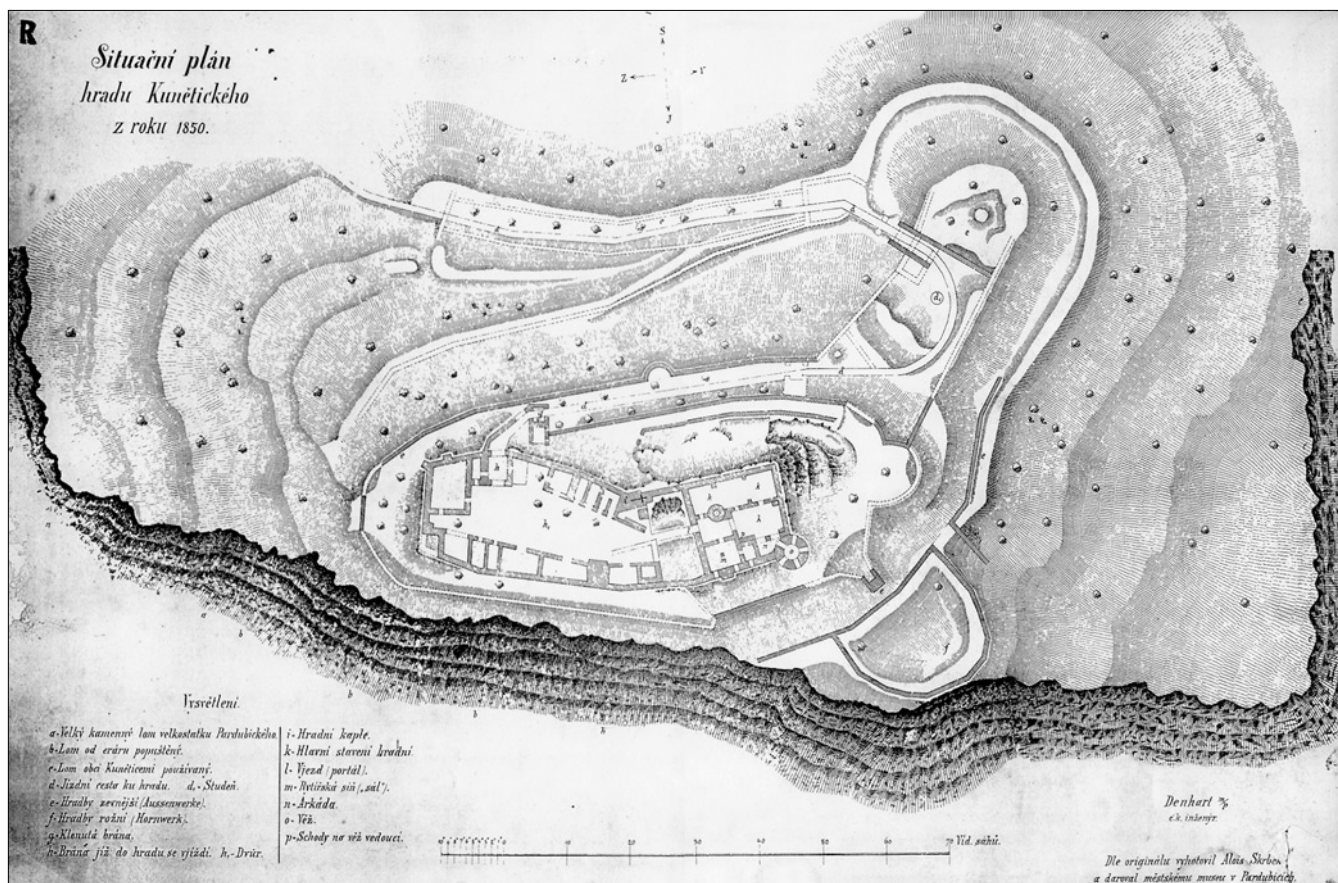
Určité anomálie vykazuje hrotitý oblouk ostění brány. Ložné plochy jeho spodních segmentových dílů totiž nedosedají na stojky ostění zcela, ale jen vnitřní hranou, a spáry na obou stranách ostění se v důsledku toho v těchto místech trojúhelníkově rozevírají. Zdá se, že ostění bylo původně zhotoveno pro ještě širší otvor a při jeho osazení zůstaly nejméně dva segmenty nepoužity. Nad portálem brá-

Obr. 1: Jan Willenberg, pohled na Pardubice s Kunětickou Horou v pozadí, okolo 1600 (výtisk). Dobře patrné je odlišné řešení ochozu na vrcholech obou viditelných rondelů hradu.

Obr. 2: F. A. Heber, půdorys zříceniny hradu Kunětická Hora, 1847.

Obr. 3: A. Skrbek, Situační plán hradu Kunětického z roku 1850 (archiv NPÚ, ÚOP Pardubice). Vysvětlení (opis legendy): a – velký kamenný lom velkostatku Pardubického; b – lom od eráru popuštěný; c – lom obcí Kuněticemi používaný; d – jízdní cesta ku hradu; d₁ – studeň; e – hradby zevnější (Aussenwerke); f – hradby rožní (Hornwerke); g – klenutá brána; h – brána, již do hradu se vjíždí; h₁ – dvůr; i – hradní kaple; k – hlavní stavení hradní; l – vjezd (portál); m – rytířská síň (sál); n – arkáda; o – věž; p – schody na věž vedoucí.

ny byla při památkových úpravách osazena na hradě nalezená poškozená deska s reliéfem, zachycujícím výjev z pernštejnské erbovní pověsti s legendárním předkem rodu vedoucím zuba. Vzhledem k tomu, že deska prokazatelně nesouvisí se stavbou brány, není účelné se jí ve zde sledovaných souvislostech blíže zabývat. Levá (jižní), nižší část průčelí je ve vyšších partiích oddělena zřetelnou vertikální spárou. Nalevo od portálu je dřevěnou okenicí zakryt větší, novodobě upravený otvor. Zcela vlevo, těsně při jižní hradbě podél přístupové cesty, připojující se na spáru k budově brány, se v horní části průčelí uplatňuje původní drobné okénko s obdélným, na hraně okoseným tesaným ostěním z jednoho kusu v úrovni lince zdíva.

Severovýchodní nároží budovy je kromě novější nadezdívky armované kvádry a mezi nimi též druhotně použitými architektonickými články. Z nich jsou nejpozoruhodnější dva obdobně utvářené, dobře zachované, poměrně dlouhé díly přibližně čtvercového průřezu, ukončené na jedné straně oboustranně odsazeným okosením. V horní části armatury je viditelný další nízký a dlouhý kvádr, jehož čelní plocha je na levé straně ukončena oblým zářezem a oblounem, snad jde o stupeň šnekového schodiště.

Líc zdíva průčelí je proveden z lomového zdíva, které je přerušeno pouze na vyšší části brány třemi horizontálními cihelnými pasy. Spodní z nich o dvou vrstvách vysokých cihel, odpovídající přibližně šířce průjezdu, je přerušeno vrcholem ostění portálu.

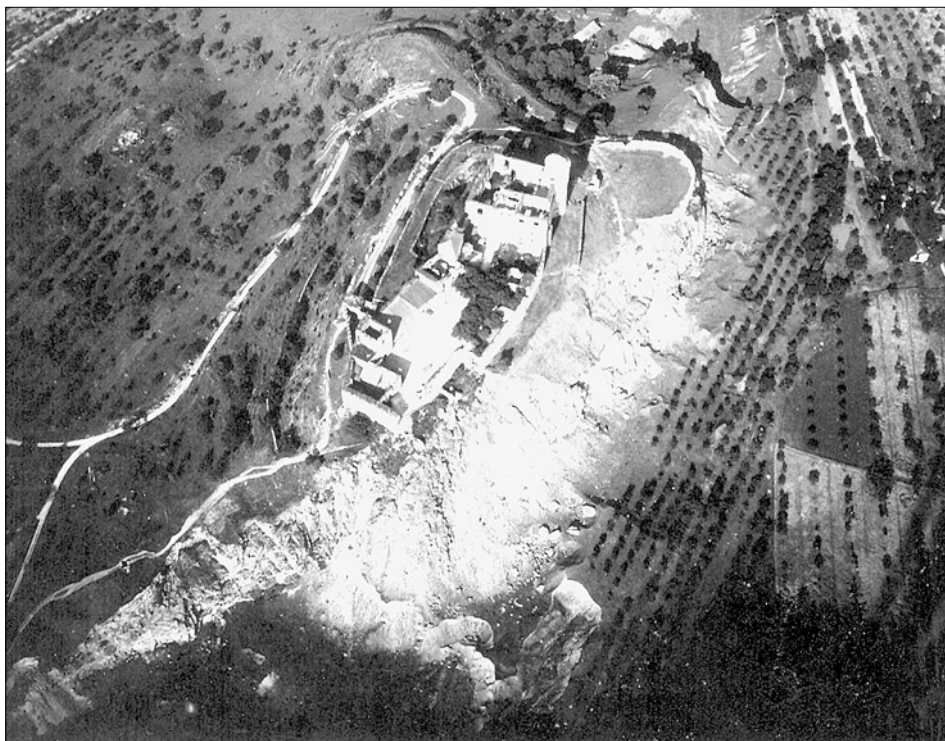
Pravá (severní) část budovy obsahuje valeně klenutý

průjezd se dvěma lunetami stýkajícími se ve vrcholu a pasem situovaným za nimi. Brána se zavírala jednokřídlými vraty, což dokládá kruhový otvor točnice ve východním z dvojice dubových trámů, tvořících překlad za ostěním. Vrata bylo možno zajistit závorou. Ta byla zasouvána do kapsy vynechané v průčelní zdi na levé (jižní) straně, která je měřitelná do hloubky 333 cm. Vnitřní oblouk průjezdu, tvořený půlkruhovým cihlovým pasem, který nebyl opatřen vraty, se otvírá do stísněného prostoru před šestou branou, v němž se komunikace takřka pravouhle zalamovala k šesté braně. V severní části ostění jsou osazeny okosené kvádry, buď druhotně použité nebo původně určené jinam. Nápadně vysoký podíl druhotně použitých architektonických článků svědčí o tom, že brána byla budována v době, kdy ve vnitřním hradě došlo k takovým stavebním změnám, díky nimž se uvolnil nemalý počet těchto na původních místech již nepotřebných artefaktů pro jiné využití. Za současné úrovně poznání je obtížné specifikovat jejich původní poslání, stejně jako chronologické zařazení.³⁾

J. Herout předpokládal, že brána byla do fortifikačního systému hradu vložena dodatečně za Jana z Pernštejna, a to podle nedochovaného nápisu datovaného do roku 1543.⁴⁾ Původní deska se znaky nad branou, dnes ztracená, je patrná ještě na vyobrazení hradu od A. V. Pařízka a A. Pucherny z konce 18. století. Stav budovy s porušenými korunami zdíva a jizvou po vytržené desce nad branou dokládají nejstarší fotografie. Naproti tomu D. Menclová soudila, že brána byla toho roku pouze opatřena výzdobou.

Celkové utváření brány a absence příkopu svědčí o tom, že nejde o starší izolované rozšíření hradu, tvořící jakýsi barbákan před nynější šestou branou, ale o součást rozsáhlejšího vnějšího opevnění. Přes určité shodné znaky s výstavbou rozsáhlého perštejnského vnějšího opevnění nelze ovšem vyloučit, že tato fortifikace skutečně obsahuje starší jádro.

Budova brány vykazuje minimálně dvě stavební etapy. První, pozdně gotické, náleží převážně část lomového obvodního zdiva a zejména vybavení vrátnice s trojicí pyramidálně seskupených okének a s výběhy valené klenby, do níž se nad vstupem z průjezdu zařezávala široká luneta. Ve druhé polovině 16. století došlo k závažnému zásahu do podoby brány. Průjezd byl zaklenut valeně s lunetami, přičemž na levé (jižní) straně klenba spočinula na nově vybudované přízdívce. Přitom byla špaleta vstupního portálu překryta dvojicí masivních dubových trámů, na nichž spočívá horní část vnitřního líce východní zdi brány. Krajní (západní) trám byl podle dendrochronologické analýzy smýcen někdy mezi lety 1566 a 1575.⁵⁾ Tato poměrně pozdní úprava brány je pozoruhodná zejména z několika důvodů. V dosavadní literatuře zde nebyla pro 2. polovinu 16. století, kdy byl hrad komorním majetkem, předpokládána žádná významnější stavební

Obr. 4: Kunětická Hora, letecký pohled z počátku 20. let 20. století (snímek z archivu J. Varhaníka).

ní aktivita; nápadná je absence jakýchkoli renesančních slohových projevů na průčelí brány, které zřejmě zůstalo v původní podobě, a proto zřejmě byla na svém místě ponechána dnes ztracená deska s perštejnskými znaky nad vstupním portálem.

Vrátnice s dymným provozem

Zajímavé je vybavení levé (jižní) části budovy 5. brány. Nově upravený průchod s ústupkem po vytrženém ostění ve-

Obr. 5: Kunětická Hora, budova 5. brány od východu (foto J. Varhaník, 2003)

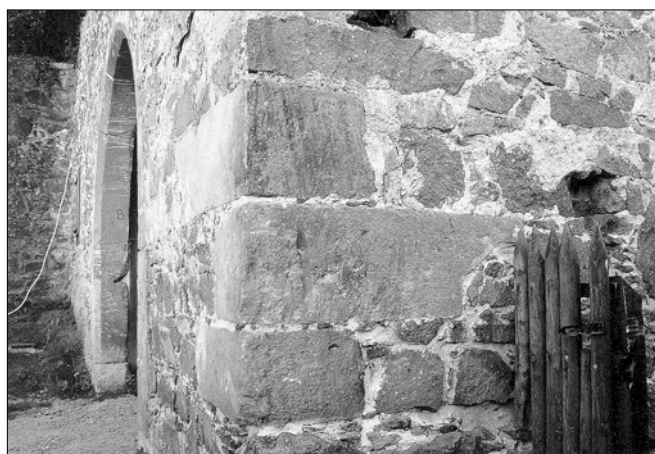
de z průjezdu do téměř čtvercové přízemní prostory, která zjevně sloužila jako vrátnice. Při její východní a západní stěně probíhá nevysoký, ale poměrně široký sokl. Za památkových úprav bylo zdivo upraveno, jeho koruny vyrovnány a prostor byl ponechán otevřený do nově zřízeného krovu. Později zde byl zřízen dřevěný strop, který ještě zaměření ani stavebně historický průzkum z roku 1972 nezaznamenávají. Na severní stěně jsou patrné výběhy valené klenby s velkou lunetou nad vstupem. Nejpozoruhodnější je utváření východní stěny se třemi původními okenními otvory. Zatímco zvenčí jsou patrné jen dva z nich, a proto zřejmě unikaly bližší pozornosti, z interiéru je na první pohled patrné, že jde o trojici pyramidálně seskupených okének, která je jedním ze specifických projevů středověké stavební kul-

Obr. 6: Kunětická Hora, západní průčelí 5. brány (foto J. Noll, 2003).

tury.⁶⁾ Přes radikální dostavbu částečně zřícené brány zůstala tato okénka s dovnitř se rozšiřujícími, segmentově zaklenutými špaletami ze štípaných kamenů dochována velmi dobře.

Lavice špalety horního okénka byla poněkud snížena, snad ještě v době, kdy vrátnice byla užívána. Špaleta levého (severního) okna byla poněkud rozšířena při zřizování novodobého, většího otvoru, záklenku se však úprava nedotkla. Naproti tomu zcela intaktně je zachována špaleta i ostění sousedního, pravého okna, které bylo vyřazeno z užívání velice záhy, neboť bylo zaslepeno zdívkou hradby, připojené k budově brány na východní straně. Na vnitřní straně je kamenné ostění obdélného tvaru opatřeno pravoúhloú drážkou pro osazení okenního rámu, na vnější je jednoduše okoseno. Světlost tohoto okenního otvoru činí cca 24 × 40 cm. Shodným způsobem je utvářeno o něco menší monolitické ostění horního osového okénka. Vybavení interiéru dotváří dovnitř se rozvírající špaleta zazděného většího okna v západní stěně a rovněž zazděný, segmentově završený, poměrně nízký otvor s neprofilovaným cihlovým ostěním nejasného poslání při jihozápadním koutu.

Obr. 7: Kunětická Hora, severovýchodní nároží budovy 5. brány s druhotně osazenými architektonickými články (foto J. Varhaník, 2003).

Líc jižní stěny bez otvorů je vyzděn z cihel na skalním výchozu vystupujícím nad úroveň podlahy.

Vrátnice byla tedy opatřena trojicí pyramidálně uspořádaných okenních otvorů, jejichž výskyt je v literatuře spojován s dymným provozem.⁷⁾ Charakter případných pozůstatků původního otopného zařízení bohužel již nelze ověřit, neboť podlaha místnosti byla s nejvyšší pravděpodobností opatřena novodobou dlažbou bez průzkumu. Odvětrávací funkci horního okénka při dymném provozu lze v tomto případě předpokládat bezvýhradně. Jeho minimální rozměry neumožňovaly účinným způsobem přispívat k osvětlení interiéru, ale omezovaly jeho nežádoucí ochlazování. Na rozdíl

od poměrně častého vybavení obytných prostor s dymným provozem lze z částí původních vnitřních líců zdiva vrátnice usuzovat, že místnost nebyla vyložena roubenými stěnami; výběh kamenné valené klenby dokládá, že se zde neuplatňovala ani dřevěná valená klenba. S absencí vloženého srubu také patrně souvisí utváření okének, která jsou špaletována běžným způsobem dovnitř a nikoli ven, jak to bylo u takovýchto srubem vyložených prostor obvyklé.⁸⁾

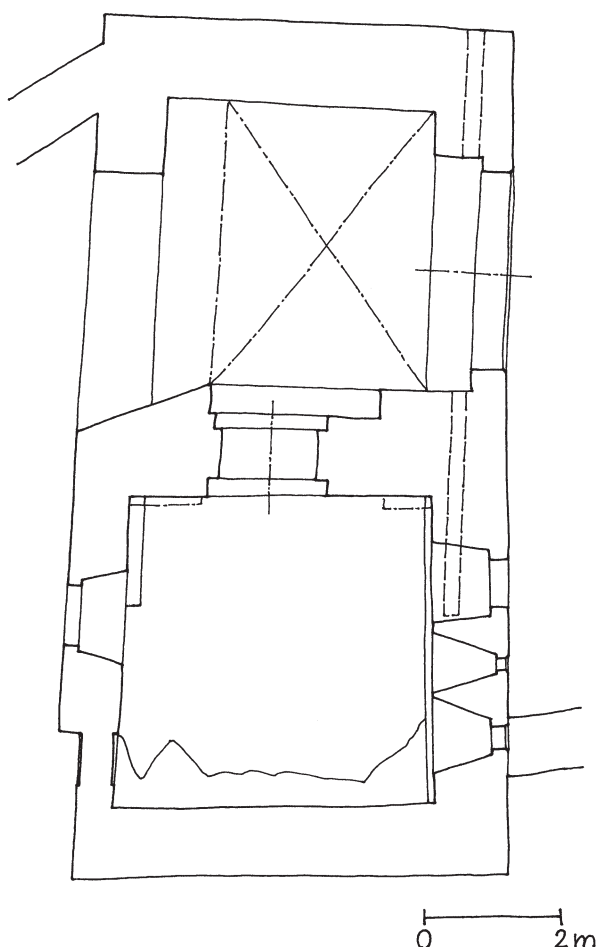
Budova brány prošla rozsáhlou přestavbou. Původní vrátnice byla nejspíše valeně klenutá místnost s dymným provozem, po přestavbě snad opatřená plochým stropem, neboť na jižní straně se výběhy neuplatňují. Odlišný materiál jižní stěny a nápadný ústupek na západním průčelí při jihozápadním nároží jsou asi důsledkem této úpravy. Naskytá se otázka, zda nízký, druhotně zazděný segmentově završený otvor při tomto ústupku nemohl souviset s otopným zařízením v druhé fázi existence vrátnice.

Hradba mezibraní a její vztah k vnějšmu opevnění

Na severozápadní nároží brány navazuje na vnitřní (západní) straně nevysoká, pouhých 90 cm silná hradba s cim-

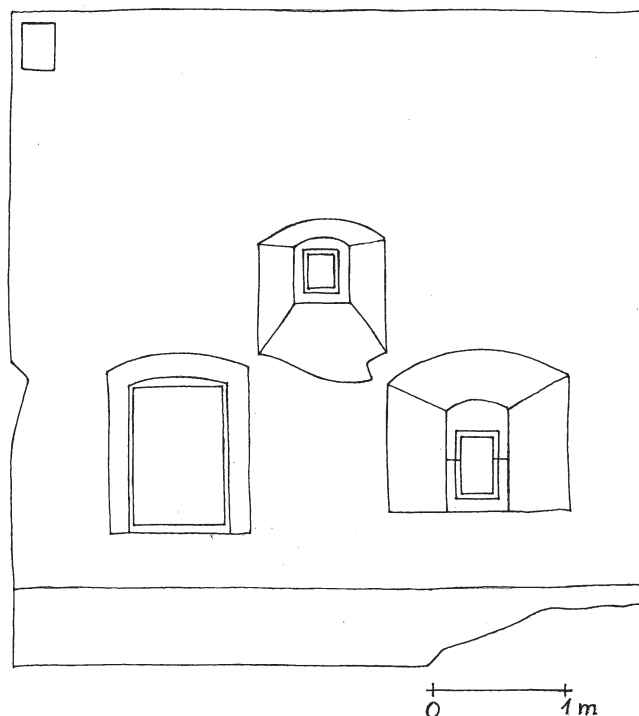

Obr. 8: Kunětická Hora, trojice okének ve východní zdi vrátnice při 5. bráně (foto J. Noll, 2003).

Obr. 9: Kunětická Hora, 5. brána s vrátnicí, půdorys.

buřím. Na jejím vnitřním líci jsou z prostoru mezibraní dobře patrné dvě fáze její výstavby. Původní hradba byla totiž tvořena pouze zcela nízkou poprsní zdí, rovněž korunovanou cimbuřím, které je v líci zdiva dobře viditelné. Jeho proluky byly překvapivě v průměru o cca 20 cm širší než stínky, jejichž šířka činila kolem 110 cm. Spodní, starší hradba je provázána se zdí 5. brány, nadezdívka pak k němu přiléhá na spáru. Na východní straně se v hradbě otvírá obdélný, segmentem klenutý, nízkými cihlami obezděný otvor, opatřený novodobou mříží. Zřejmě nepatří k původnímu uspořádání a jeho průraz snad souvisí s dřívějším přístupem na zříceninu po severozápadním svahu při hraně lomu, nicméně jej zaznamenává již plán F. A. Hebera. A Sedláček se domníval, že šlo o branku, umožňující přístup na „parkány“ na západní a jižní straně hradu,⁹⁾ což není vyloučeno, ale současná podoba otvoru staršímu původu nikterak nenasvědčuje. Na západní straně, kde se zeď lomí a připojuje k hradbě předhradí, není starší zazděné cimbuří patrné. Zaniklo při zřizování dvou jednoduchých šterbinových střílén, vyzděných z lomového kamene. Světlá výška východní z nich činí cca 1 m, světlá šířka erozí narušené průstřelnice je asi 16 cm. Sousední střílňa je vysoká jen cca 70–74 cm a šířka ve vnějším líci zdi činí cca 9 až 14 cm. Lavice střílén, stejně jako překlady jejich rozšiřujících se špalet, tvořených plochými kameny, jsou horizontální. Při jejich zřizování tedy nebyl brán zřetel na terénní

Obr. 10: Kunětická Hora, vrátnice při 5. bráně, východní stěna (kresba J. Varhaník).

situaci v potenciálním cílovém prostoru, neboť svah hory zde dosti strmě klesal. Uvedený krátký úsek hradby s dvojicí popisovaných střílén působí dosti archaickým dojmem, střílňny dokonce postrádají stopy po případných trámčích, sloužících jako opora při palbě z hákovnice. Tyto okolnosti by, stejně jako situace celého mezibraní při vstupu do předhradí, mohly poukazovat na starší vznik této části opevnění. Srovnání s ostatními nečetnými detaily vnějšího opevnění hradu je však poněkud překvapující. Většina střílén byla bohužel ve 20. století při různých fázích památkových úprav vyzděna zcela znovu, někdy dokonce v poněkud odlišných úrovních, než ve kterých se dochovaly stopy po původních otvorech. Nicméně úseky hradeb, kde lze stopy původního řešení vysledovat, poukazují k závěru, že utváření střílén vnějšího opevnění se od popisované dvojice podstatně nelišilo. Špalety střílén jihovýchodního rondelu byly hlubší, neboť síla jeho obvodní zdi činila asi 2 m, ale světlá šířka otvorů ve vnějším líci zdiva byla obdobná. Ani lavice těchto střílén nereagovaly na sklon terénu. Přes památkové úpravy je z utváření střílén rondelu zřejmé, že nebyly vhodné pro užití lafetovaných zbraní. Přestože rozmístění rondelů a vzdálenosti mezi nimi by mohly nasvědčovat dělostřelecké obraně, je zřejmé, že ze šterbinových střílén mohla být vedena palba především z ručních zbraní. Představa o umístění nejtěžších děl na rondelích sotva odpovídá realitě a zjevně není v souladu s celkovou koncepcí vnějšího opevňovacího systému hradu. Pokud by totiž vůbec bylo možné těžší lafetované zbraně na rondely dopravit, čemuž charakter komunikace na některé z nich nenasvědčuje, je zřejmé, že by jimi nebylo možné vést palbu šterbinovými střílňnami, ale jen nepřímou s větším náměrem přes střechu ochozu. Největší a nejlépe zachovaný jihovýchodní rondel byl přístupný po můstku z drobné věžovité branky vnitřního okruhu vnějšího opevnění.¹⁰⁾

Obr. 11: Kunětická Hora, vnitřní líc hradby mezi 5. a 6. branou se starším zazděným cimbuřím (foto J. Noll, 2003).

Na ideální rekonstrukci hradu od J. Herouta je uplatněn předpoklad, že hradba na hraně rondelů byla opatřena vyloženým polopatrem. Bezpečně lze takovouto rekonstrukci vztahovat na velký jihovýchodní rondel, což dokazuje Willenbergovo vyobrazení Kunětické Hory na pozadí Pardubic. Naproti tomu je z tohoto pohledu patrné, že hradba nedochovaného jihozápadního rondelu vrcholila cimbuřím s krytým ochozem.

Rozdíl v utváření horní obranné linie obou rondelů zřejmě není náhodný, neboť přes zničení této části hradu lze vysledovat v utváření obou rondelů určité rozdíly. Zatímco u zaniklého rondelu, situovaného podle navazujících konstrukcí spíše na západní než jihozápadní straně hradu nad opyšem (a spíše rozvezeného než odlámaného lomem), lze soudit, že okružní zeď na jeho úpatí, resp. kontreskarpa příkopu, probíhala ve větším odstupu, u rondelu jihovýchodního je tomu zcela odlišně a okružní zeď jej obíhala v daleko menší vzdálenosti, jak je zřejmé zejména z Heberova plánu z doby, kdy těmito místy ještě nevedla cesta. V důsledku toho bylo obtížné postřelovat její korunu z horizontálních střelen hlavní hradby s vodorovnými parapety. Tato nevýhoda byla tudíž eliminována vyloženým ochozem, který umožňoval spolehlivou kontrolu jak okružní zdi, tak úpatí hlavní hradby rondelu.

Obezďený val a otázka jeho poslání v rondelovém opevnění

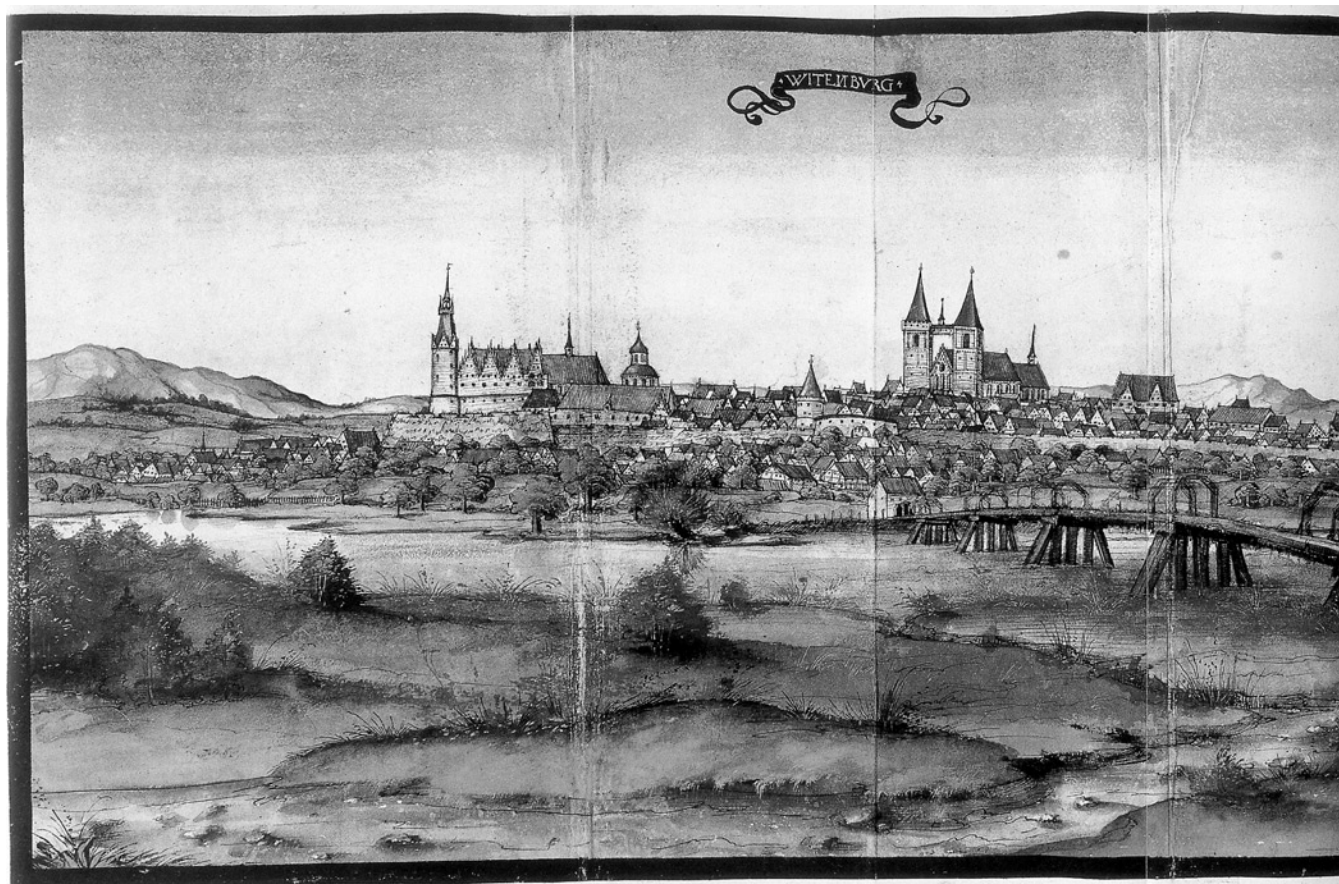
Poněkud problematická je interpretace neobvyklého podélného útvaru sledujícího levou stranu komunikace mezi čtvrtou a pátou branou. Jde o nasýpanou terasu mezi dvěma souběžnými kamennými zdmi. Zatímco vnější z nich, která zaslepila jižní okénko vrátnice, jak bylo výše uvedeno, byla při obnově hradu silně zkomolena, vnitřní zůstala intaktní. Její pečlivě provedený líc, který (naštěstí) unikl památkovým úpravám, tvoří kontreskarpu poměrně hlubokého, ve skále vylámaného příkopu s nerovným dnem, který uvedený útvar odděluje od nejvyšších partií hory, na

níž je situováno palácové jádro hradu a kaple. Na západní straně se zeď zalamuje k jihozápadu a je v ní vynechán průchod. Na opačném, východním konci této zdi, silně v úrovni koruny cca 80 cm, je patrné, že její vnitřní, k zemnímu tělesu obrácená strana nebyla lícována. Zeď tedy byla od začátku budována zároveň s valovým tělesem před ní. Podobné pozorování je však neproveditelné u vnější zdi. Není proto jasné, zda celý útvar vznikl najednou, či zda prvotním záměrem bylo vybudování příkopové zdi s vnějším valem, později zvenčí obezděným a dosypaným do úrovně dnešní terasy. Zaslepení okénka vrátnice 5. brány by mohlo nasvědčovat druhé možnosti, ovšem vnější zeď nejspíše navazovala na horní, menší východní rondel, a tudíž se je-

ví jako integrální součást tohoto opevňovacího okruhu. Vyvstává otázka, zda ovšem hloubení příkopu, zjevně nedokončeného, a výstavba kontreskarpy zdi s vnějším valem nebylo dílem předchozích držitelů hradu před rokem 1491, či zda nápadná podobnost tohoto útvaru s dalšími úseky vnějšího perštejského opevnění nepoukazuje k nedokončenému, poněkud skrovnějšímu záměru výstavby, který byl záhy opuštěn ve prospěch realizovaného řešení. Pravděpodobnější se jeví druhá alternativa. D. Menclová se pokusila interpretovat obezděné valové těleso jako dělostřelecké postavení.¹¹⁾ Její vysvětlení by se mohlo jevit jako logické, neboť taková inovace by významně posílila obranyschopnost nejvíce exponovaného severního svahu hory, kudy stoupala přístupová komunikace. Na závadu je však skutečnost, že doprava děl na takto vzniklou terasu by zřejmě byla značně komplikovaná. Úzká proluka mezi vysokou hradbou předhradí a jižní zdí vrátnice nevykazuje stopy jakýchkoli úprav, které by z mezibraní mezi 5. a 6. branou umožňovaly přístup potahů s děly. Podobně by sotva mohla být děla dopravována úzkou prolukou severně od páté brány, kde terén nevykazuje žádné známky úpravy pro takovouto komunikaci. Podobně jako u rondelů vnějšího opevnění lze tedy i v tomto případě nejspíše uvažovat nanejvýš o užití nejlehčích lafetovaných palných zbraní, pro obranu výšinné fortifikace ovšem zcela dostačujících.

K OTÁZCE KONCEPCE PERNŠTEJSKÉHO RONDELOVÉHO OPEVNĚNÍ

Pernštejské opevnění Kunětické Hory spolu se zemními rondelovými fortifikacemi v Pardubicích, v Tovačově a s nedochovanými v Chlumci nad Cidlinou a Židlochovicích bývá považováno za vyvrcholení vývoje obranné složky českých hradů.¹²⁾ K nim je třeba přiřadit též v odlišných terénních podmínkách budovanou, pravděpodobně druhou etapu výstavby goticko-renesančního opevnění Hluboké nad Vltavou.¹³⁾

Obr. 12: Wittenberg, pohled na město z roku 1537 (vyobrazení ze souboru obrazů z cesty falckraběte Ottheinricha do Krakova v letech 1536–1537, Univerzitní knihovna Würzburg).

Obr. 13: Wittenberg, pohled na zámek a město od jihu, dřevorez z roku 1611 (výřez, převzato z: I. Schulze, *Die Stadtkirche zu Wittenberg, Das christliche Denkmal* 70, 3. vyd. Berlin 1983, s. 1, a z: S. Harksen, *Die Schlosskirche zu Wittenberg, Das christliche Denkmal* 71, 4. vyd. Berlin 1982, s. 1).

V této souvislosti je ovšem třeba zdůraznit nedostatečnou úroveň poznání původní podoby uvedených rondelových opevnění. Původ těchto pozoruhodných řešení je již delší dobu předmětem rozličných úvah, přičemž nechyběly ani ničím nepodložené spekulace o jejich souvislosti s blíže nikterak nevymezenou „Rejtovou školou“, zatímco otázky poznání jejich původní podoby a funkce jejich jednotlivých prvků nevyvolávaly takřka žádný zájem.¹⁴⁾

Spíše než prameny nepodložené spekulace je proto na místě úvaha o původní podobě a koncepci obrany takového opevnění. Dále je třeba brát v úvahu skutečnost, že zemní, resp. dřevohlinité fortifikace se vyskytovaly ve vrcholném i pozdním středověku paralelně se zděnými, a to nejen ja-

ko provizoria. Budování vlastního valového tělesa, byť impozantních rozměrů, nepředstavovalo tedy žádné novum. Naproti tomu předchůdce postrádáme u rondelů, které dosahují tak velkého průměru, že jakékoli předchozí flankovací prvky s nimi nesnesou srovnání a jejich výskyt v českých zemích je třeba přičítat importu. V literatuře převažují úvahy o jeho uherském zprostředkování,¹⁵⁾ ovšem stejně řešené fortifikace se vyskytují také v německých zemích, často v Sasku, jehož vliv v tehdejší českém prostředí nelze přehlížet.¹⁶⁾

Pro úvahy nad původní podobou koruny valu zemních pernétejných opevnění mají zásadní význam vyobrazení z roku 1537, zachycující obdobné valové opevnění Lehnice

Obr. 14: Hluboká nad Vltavou v 18. století, intarzie na rokokovém stolku z mobiliáře zámku (foto J. Varhaník, 2003).

a Wittenbergu, kde val vrcholil na vnější straně předprsni, v níž se otvíraly nejspíše dřevěné, navenek se rozevírající špalety střílen shora nekrytých palebných postavení.¹⁷⁾ V obou případech není bohužel úpatí valu viditelné, neboť je kryje zástavba před opevněním. Na dřevorezu z roku 1611 jsou ve Wittenbergu stěny těchto střílen již asi alespoň zčásti rozvaleny, čemuž by mohly nasvědčovat „měkké“ linie mělkých prohlubní na koruně valu.¹⁸⁾ Pro pernštejnská opevnění má proto klíčový význam údaj písemných pramenů týkající se Hluboké, zmiňující se o roubených, hlinou omazaných palebných postaveních pro střelce z hákovnic na koruně fortifikace, jež lze s největší pravděpodobností ztotožnit s řešením, zaznamenaným uvedenými ikonografickými prameny v Lehnici a Wittenbergu.¹⁹⁾ Z toho by bylo možné usuzovat, že palebná postavení na předprsni valu byla určena pro těžké ruční zbraně a nikoli pro děla. Ta sice bylo též možné dopravit na korunu valu, přičemž uvedené řešení umožňovalo jejich použití, ale těžiště obrany měly nést, jak bylo na počátku 16. století obvyklé, především ruční zbraně.²⁰⁾

Vnější zdi při patě rondelů Kunětické Hory netvořily linii aktivní obrany, ale pouze pasivní překážku.²¹⁾ V souvislosti s tím je třeba věnovat pozornost otázce původní podoby hradby na úpatí pernštejnských sypaných opevnění, za níž dosavadní literatura předpokládá s naprostou samozřejmostí postavení střelců z ručnic. Tomu však nenásvědčují některé ikonografické prameny. Střílny v této hradbě postrádáme u obdobné hradby rondelového opevnění zaniklého hradu v Chlumci nad Cidlinou na Merianově vyobrazení z roku 1640 a nenacházíme je ani na Willenbergově prospektu Pardubic z počátku 17. století. Souvislou linii střílen postrádá také hradba obíhající úpatí rondelového opevnění Tovačova. Takovouto hradbu, opatřenou souvislou linií střílen, zaznamenáváme naproti tomu na mladších vyobrazeních, jako na Merianově vedutě Lehnice z roku 1630, kde nejspíše došlo k modernizaci rondelového opevnění, podobně jako v blíže neznámé době v Pardubicích.²²⁾

Pozoruhodné je z tohoto hlediska utváření hradby na úpatí valu ve Wittenbergu, která byla podle renesančních vyobrazení opatřena střílnami a zalamovala se do drobných bašt pravoúhlého a půlkruhového půdorysu.²³⁾

Neobyčejně instruktivní je v tomto směru obraz Lukase Cranacha st. z roku 1531, kde na pozadí starozákonního výjevu smrti Holofernovy ve vojenském táboře je vyobrazeno město, opatřené sypaným opevněním.²⁴⁾ Před hradbou s hranolovými věžemi probíhá val s nárožním rondelem, na jehož koruně jsou palebná postavení zcela shodná s oněmi, zaznamenanými v roce 1537 v Lehnici a Wittenbergu. Na úpatí valu probíhá nízká hradba, vyrůstající bezprostředně z vodního příkopu, opatřená

střílnami daleko od sebe rozmístěnými. Ve značné vzdálenosti od rondelu se hradba zalamuje a tvoří drobnou pravoúhlou baštu. Přestože jde o ideální vyobrazení, je zřejmé, že podoba opevnění odpovídá dobovým realizacím, čemuž ostatně nasvědčuje nápadná shoda s ikonografickými prameny, zachycujícími zmiňované opevnění Wittenbergu.

Z uvedených poznatků lze důvodně usuzovat, že zdi na úpatí valových opevnění nebyly původně zamýšleny jako plnohodnotná, souvislá střelecká linie v podobě, jaká se zachovala v Pardubicích, ale měly tvořit především pasivní překážku, zabráňující přístupu na poměrně strmý, ale nikoli neschůdný svah valu. Větší koncentraci palby takto řídce rozmístěné střílny neumožňovaly. Lze tedy dovozovat, že hlavní, souvislá linie aktivní obrany zemních opevnění se omezovala na vrchol valu, zatímco palebná postavení na jeho úpatí hrála jen druhořadou roli. Celý systém však na rozdíl od pokročilejších opevňovacích soustav neobsahoval žádné kasematy.²⁵⁾

Naproti tomu rondely Kunětické Hory s tradičními krytými ochozy byly sice zranitelnější případnou nepřátelskou dělostřelbou, ale umožňovaly opětovat palbu i za nepříznivých povětrnostních podmínek, nehledě na to, že obsahovaly dvě střelecké linie nad sebou. K vyšší účinnosti systému naproti tomu jistě nepřispívala absence ven špaletovaných střílen, pohodlně dosažitelných ze střeleckých komor, běžných na soudobých renesančních opevněních. Bohužel zatím nelze zaujmout stanovisko k závažné otázce, zda totiž opevnění Kunětické Hory vznikalo paralelně s ostatními pernštejnskými sypanými fortifikacemi, či zda jim předcházelo. Aplikace sypaného opevnění na Hluboké nad Vltavou by se spíše zdála nasvědčovat druhé alternativě.

Předpokládané užití cimbuří na dlouhých úsecích zdí, vyrůstajících z kontreskarp na Kunětické Hoře, jakož i u některých dalších uvedených opevnění, není nutné vnímat jako archaismus. Cimbuří v těchto případech nesloužilo k obraně, šlo o svěbytné výtvarné řešení, podobně jako tomu bylo u poněkud mladších příkladů aplikace dekorativního cimbuří na atikách některých renesančních staveb.²⁶⁾

Na pernštejské zemní fortifikace impozantních rozměrů tedy nelze nahlížet jen jako na vynikající inovaci, představující kýžené východisko ze slepé uličky zděných pozdně gotických fortifikací v době zdokonalující se dělostřelby, jak je v literatuře předpokládáno. Nejspíše šlo o určitý kompromis vyplývající ze snahy o úsporu materiálových zdrojů a kvalifikovaných pracovních sil, související také s nedostatkem potřebného množství stavebního kamene v polabské nížině a s obtížemi vyplývajících z jeho dopravy v žádoucím objemu na větší vzdálenosti. Těmito okolnostmi pak byl přirozeně do značné míry limitován celkový výsledek takového řešení, k jehož zjevným nevýhodám patřila pouze jediná plnohodnotná úroveň aktivní obrany na vrcholu valu bez vnitřních, krytých palebných postavení. Je proto pravděpodobné, že rozhodujícím impulsem pro zřizování zemního rondelového opevnění nebyla výhradně jeho odolnost proti podstatně nebezpečnější dělostřelecké palbě přecházející na užití kovových projektilů, než tomu bylo v předchozím období, ale především jeho relativní materiálová a řemeslná nenáročnost, příznačná pro pernštejské stavební podnikání před kulminací rodové moci.²⁷⁾

Snad právě z těchto úsporných důvodů takovýto typ zemního opevnění ojediněle pronikl v případě Hluboké nad Vltavou i na výšinný hrad, kde nejenže o kámen nebyla nouze, dokonce zde bylo poněkud paradoxně vystupující skalní podloží překážkou jeho dokončení. Původní koncepce rondelového pernštejského opevnění však již záhy nebyla shledána vyhovující, a zřejmě proto došlo k rozhodnutí je při dostavbě doplnit kasematy. Situace byla ovšem komplikována tím, že v tamních terénních podmínkách nepřicházelo v úvahu užití vodního příkopu, který jinde tvořil pravidelnou součást takto koncipovaných sypaných fortifikací.

Výskyt obdobných opevnění v zahraničí ovšem dokládá, že nešlo jen o specifikum, které bylo výhradně důsledkem šetrného pernštejského hospodaření.

Pardubické opevnění sice opakovaně dobře obstálo ve zkoušce třicetileté války, ovšem zatím není známo, zda jeho modernizace spočívala skutečně jen ve zřízení dvojice ne-

Obr. 15: L. Cranach st., *Smrt Holofernova*, 1531 (výtisk, převzato z katalogu *Kunst der Reformationszeit*, Berlin 1983, č. kat. 17.2).

Obr. 16: Pardubice, zámek, valové opevnění, západní kurtina. Úsek zazděného cimbuří obvodní zdi na úpatí valu (foto J. Noll, 2003).

velkých ravelinů, či zda byla již tehdy zřízena střelecká linie s hustě řazenými střelnými na úpatí valu v úrovni okružní zdi.²⁸⁾

POZNÁMKY

- 1) Tyto další fáze obnovy hradu v literatuře zatím analyzovány nebyly.
- 2) J. Herout, *Kunětická Hora*, Praha 1958.
- 3) Stavebně historický průzkum SÚRPMO zaznamenal pozůstatky původních omítek, uvedené druhotně použité architektonické články kupodivu nezmiňuje: D. Líbal – M. Heroutová – M. Vilímková, *Kunětická Hora*, stavebně historický průzkum, SÚRPMO 1972. Vnější lince zdíva zřejmě zčásti zakrýval hustý porost popínavých rostlin.

- 4) J. Herout, o. c. v pozn. 2, s. 13.
- 5) J. Kyncl, Znalecký posudek č. 252 – 39/02.
- 6) Dvojici tehdy ještě stejné velkých otvorů zachycuje v těchto místech plán hradu z roku 1850.
- 7) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království českého I, Praha 1882, s. 50, považoval okénko ve východní zdi (aniž konkrétně uvedl, které z obou) za vyhlídku vrátného, aby mohl pozorovat příchod.
- 8) Výskyt pyramidálně seskupených okének je v literatuře spojován právě s dřevem vyloženým interiérem: D. Menclová, České hrady I, II, Praha 1972; J. Muk, Sruby v období gotiky a renesance v kutnohorských domech, Zprávy památkové péče LIV, 1994, s. 230–235; V. Razín, Dolní palác hradu Žebráka, několik poznámek k problematice dřevem zateplených prostor českých hradů, Průzkumy památek X/2, 2003, s. 63–85. Trojici shodně dimenzovaných, oboustranně špaletovaných hrotitých okének je opatřena křížově bez žeber zaklenutá místnost ve zvýšeném přízemí obytné věže v Biestrzykowě ve Slezsku, přímo vytápěná krbem, která zřejmě srubem vyložena nebyla. M. Chorowska, Rezydencje średniowieczne na Śląsku, Wrocław 2003, s. 145–147.
- 9) A. Sedláček, o. c. v pozn. 7.
- 10) Výsledky archeologického výzkumu v těchto místech bohužel nepřinesly jednoznačný výsledek, nelze z nich ani dovodit, že zde bylo nějaké starší přemostění, dimenzované pro velké zatížení. J. Šulcová, Zpráva k záchraněmu archeologickému výzkumu opevnění státního hradu Kunětická Hora, k. ú. Ráby (okr. Pardubice), sondáž v letech 1999–2000; Výroční zpráva Státního památkového ústavu v Pardubicích za rok 2000, Pardubice 2001, s. 195–200. Spíše lze z výsledků výzkumu, jakož i celkové situace uvažovat o eventualitě, že jihovýchodní rondel nepatřil k původnímu záměru koncepce vnějšího opevnění. Mohlo by tomu nasvědčovat připojení rondelu k vnější okružní zdi a poloha branek v těsném sousedství východního rondelu. Napojení jihovýchodní kurtiny a dochované pozůstatky zdí okružní zdi rondelu však nasvědčují opaku, nejde-li ovšem o výsledek dodatečné vysprávk.
- 11) D. Menclová, o. c. v pozn. 8, II, s. 497. Existenci tohoto mohutného útvaru opomíjí T. Durdík opakovaně publikovaná schematická hmota rekonstrukce hradu, např. in: T. Durdík, Encyklopedie českých hradů, Praha 1995, s. 161, přestože jde evidentně o překresbu ideální rekonstrukce Kunětické hory od J. Herouta, která jej ovšem obsahuje.
- 12) T. Durdík 1995, o. c. v pozn. 11, s. 161; *týž*, 1999, s. 309–311; T. Durdík – P. Bolina, Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha 2001, s. 246–247.
- 13) J. Varhaník, Goticko-renesanční opevnění hradu Hluboké nad Vltavou, Archaeologia historica 27, s. 357–362. K opevnění pardubického zámku srov. F. Šebek a kol., Dějiny Pardubic I, Pardubice 1990, s. 98. Nově k zemním rondelovým fortifikacím v městských opevněních F. Chupík, Fortifikační stavitelství mezi gotikou a renesancí, in: PRO ARTE, Sborník k počtě Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 239–245.
- 14) K tomu F. Chupík, o. c., v pozn. 12.
- 15) F. Chupík, o. c. v pozn. 12; V. Prchal, Znamení moci, Historie a vojenství 2004, č. 1, s. 34–43.
- 16) Srov. M. Radová-Štiková, K některým projevům saské architektury z období pozdní gotiky až renesance, Průzkumy památek 9, 2002, č. 1, s. 114–125.
- 17) Cesta středem Evropy – Obrazy z cesty falckraběte Ottheinricha z let 1536/1537, katalog výstavy, Potsdam 2003, č. kat. LXIV a LXX.
- 18) S. Harksen, Die Schlosskirche zu Wittenberg, Berlin 1982.
- 19) A. Markus, Příspěvky k umělecké topografii jižních Čech, Památky archeologické XXVI, 1914, díl III, s. 132.
- 20) J. Varhaník, Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi, Archaeologia historica 27, 2002, s. 125–138; T. Durdík, K otázce užití palných zbraní při obraně středověkých fortifikací, Hlaska XIV, 2003, s. 16; J. Varhaník, Ještě k palným zbraním při obraně středověkých fortifikací, Hlaska XIV, s. 32–33.
- 21) B. Šeda, Vnější opevnění hradu Kunětické Hory, Dějiny staveb 2002, 163–167. Jak autor uvádí, bylo užití zděné kontreskarpy řešením zajiště účinným, avšak nešlo o žádný převratný vynález. Na obdobném principu totiž spočívala tradiční obrana středověkého opevnění, tvořeného hradbou, příkopem a vnějším valem s vyplétaným plotem či palisádou na vrcholu. Tato zdánlivě primitivní první linie nebyla rovněž určena aktivní obraně, ale tvořila účinnou pasivní překážku, kterou museli útočníci při ztížení překonávat v nevelké vzdálenosti před hradbou, tedy v dosahu prakticky optimálního mířeného dostřelu jak mechanických, tak posléze stále se rozšiřujících ručních palných zbraní obránců na jejím ochozu. Tuto skutečnost je třeba brát v úvahu při hodnocení fortifikačních systémů neméně než paušální zaznamenávání ať již skutečných, či domnělých flankovacích prvků.
- 22) J. Harasimowicz a kol., Kultura artystyczna dawnej Legnicy, Opole 1991. Vypovídací hodnota ikonografických pramenů je zvláště v případě takto drobných detailů omezená, obecně však lze konstatovat, že střílny jsou zachyceny až na mladších vyobrazeních.
- 23) Die Denkmale der Lutherstadt Wittenberg, bearb. von F. Bellmann, M. – L. Harksen Weimar u. R. Werner, 1979.
- 24) Kunst der Reformationszeit, Berlin 1983, katalog výstavy, č. kat. 117, 2.
- 25) V této souvislosti lze připomenout a poukázat na zcela odlišně koncipovanou jižní část městského opevnění Třeboně, opatřenou kasematy. Novější zpracování tohoto tématu si všímá pouze určitých aspektů vzniku této pozoruhodné fortifikace a neanalyzuje její stavební podobu: A. Stejskal, Třeboňské opevnění z let 1525–1526 v písemných pramenech (geneze a průběh stavby, pracovní síly, finanční náklady, jednotlivci), Průzkumy památek VIII/1, 2001, s. 3–20.
- 26) Pochybnosti o existenci cimbuří vyjádřil B. Šeda, o. c. v pozn. 21, s. 165. Cimbuřím vrcholila parkánová hradba pardubického městského opevnění. Pozůstatky po dodatečně zazděném cimbuří západní kurtiny opevnění pardubického zámku byly zjištěny autory tohoto příspěvku při běžné prohlídce dne 19. 2. 2003.
- 27) Na tyto charakteristické rysy pernstějnské stavební produkce upozornila již dříve D. Menclová, Helfštejn, Praha 1961, s. 13. V těchto souvislostech je zřejmě také třeba přistupovat k datování závěrečné fáze pernstějnského opevnění Helfštejna. Široké zdi a obrovským objemem zdíva, zatímco na jiných pernstějnských hradech již byly zřizovány zemní rondely. Z toho by tedy bylo možné usuzovat, že uvedené doplňky opevnění Helfštejna nevznikly až za Jana z Pernštejna, ale již brzy po roce 1500. Tomu by ostatně nasvědčoval i relativně skromný počet jejich střeleckých komor.
- 28) Odpověď na tyto otázky snad přinese stavebně historický průzkum pardubického opevnění v souvislosti s opravou okružní zdi na jeho úpatí, iniciovaný komisionálním jednáním, svolaným Památkovou inspekcí Ministerstva kultury dne 19. 2. 2003.

EIN BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DER ÄUSSEREN BEFESTIGUNG DER BURG KUNĚTICKÁ HORA (ZUR FRAGE DER URSPRÜNGLICHEN GESTALT DER RONDELLBEFESTIGUNGEN IN BÖHMISCHEN LÄNDERN)

Der Beitrag widmet sich einigen Feststellungen im Zusammenhang mit der Entwicklung der Befestigung einer der ausdrucksvollsten Burgen des Böhmisches Beckens, der in der Elbeebene nördlich von Pardubice situierten Burg Kunětická Hora im frühen 16. Jahrhundert, nachdem sie 1491 vom mächtigen, mit großartigen Bauunternehmen berühmten Geschlecht von Pernstein erworben wurde.

Im Gebäude des 5. Burgtors bestimmte man neuerlich neben der Durchfahrt eine Rauchwachzimmer mit drei pyramidale geordneten Fenstern, die aber mit keiner eingebauten Holzbekleidung versehen worden war. Im Fall dieses Torgebäudes stellte man aufgrund der dendrochronologischen Datierung eine unbekannte, mit der Wölbung der Durchfahrt zusammenhängende Bauetappe zu Beginn des 3. Drittels des 16. Jahrhunderts fest, die aber in die äußere Gestalt der Toreinfahrtsfassade nicht wesentlich eingegriffen hatte.

Die Stirnmauer des an das 5. Burgtor anschließenden umgemauerten Walls verblendete eines der unteren Wachraumfenster.

Im Ringmauerabschnitt beim Zwischentorraum vor dem 6. Burgtor wurden Spuren nach dem niedrigeren und älteren Zinnenkranz identifiziert. Die Außenbefestigungsanlage mit drei gewaltigen, an Schlüsselstellen der Burg situierten Rondells mit der Kontreskarpemauer beim Fuß wird mit ähnlichen Befestigungen der in Ebene liegenden Pernstein-Sitzen in Pardubice und Tovačov (Pardubitz u. Tobitschau), der nicht erhaltenen in Chlumec a. d. Cidlina und in Židlochovice (Seelovitz) und mit der Fortifikation selben Charakters der Höhenburg Hluboká (Frauenstein), für die gewaltige aufgeschüttete Rondells mit einer dünneren Mauer am Fuss charakteristisch sind. Im Unterschied zum Mehrheit der bisherigen Literatur lässt es sich glauben, dass diese Mauer nicht eine vollwertige Schützenlinie war, sondern vor allem als ein passives Hindernis gegen feindlichen Wallsturm wirkte. Der Typ solcher Befestigungen hängt offenbar keinesfalls mit Vorstellungen vom Einfluss von Benedikt Ried zusammen. Im Gegensatz zu der in der neueren Literatur vor-

ausgesetzten Provenienz über Ungarn wird die deutliche Ähnlichkeit dieser böhmischen und mährischen aufgeschütteten Rondellbefestigungen mit erhaltenen ikonografischen Beweisen von Wittenberg und Legnica (Liegnitz) auf Stadtansichten aus der Sammlung der Ansichten der mitteleuropäischen Städte und Landschaften des Pfalzgrafen Ottheinrich aus der Reise aus Bayern nach Krakau und zurück in Jahren 1536–1537. Der gleiche Befestigungstyp ist als Hintergrund des Gemäldes *Der Tod des Holofernes* von Lucas Cranach d. Ä. aus dem J. 1531 abgebildet.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Johannes Willenberg, Ansicht von Pardubice mit Kunětická Hora im Hintergrund, um 1600 (Ausschnitt). Gut deutlich ist die unterschiedliche Umlauflösung an Scheiteln beider sichtbarer Burgrondelle.

Abb. 2: F. A. Heber, Grundriss der Burgruine Kunětická Hora, 1847.

Abb. 3: A. Skrbek, Situationsplan von Kunětická Hora, 1850 (Archiv des NPÚ [Nationalen Instituts der Denkmalpflege], regionale Arbeitsstelle Pardubice). Legende: a-großer Steinbruch des Großgutes Pardubice; b-der vom Ärar verlassene Steinbruch; c-der von der Gemeinde Kunětice genutzte Steinbruch; d-Fahrweg zur Burg; d₁-Brunnen; e-Aussenwerke; f-Hornwerk; g-gewölbtes Tor; h-Einfahrtstor der Burg; h₁-Burghof; i-Burghof; k-Hauptgebäude der Burg; l-Einfahrt (Portal); m-Rittersaal; n-Arkade; o-Turm; p-Turmtreppe.

Abb. 4: Kunětická Hora. Luftbild vom Anfang der 20. Jahre des 20. Jahrhunderts. Aufnahme aus dem Archiv J. Varhaník.

Abb. 5: Kunětická Hora, Gebäude des 5. Tors von Osten. Foto J. Varhaník 2003

Abb. 6: Kunětická Hora, Gebäude des 5. Tors, Nordostecke mit sekundär benutzten architektonischen Gliedern. Foto J. Varhaník 2003

Abb. 7: Kunětická Hora, Gebäude des 5. Tors, Westfassade. Foto J. Noll 2003.

Abb. 8: Kunětická Hora, Wachraum am 5. Tor, Dreifensteranlage in der Ostmauer des Wachraums. Foto J. Noll 2003

Abb. 9: Kunětická Hora, 5. Tor mit dem Wachraum, Grundriss. Zeichnung J. Varhaník

Abb. 10: Kunětická Hora, Wachraum beim 5. Tor, Ostwand. Zeichnung J. Varhaník

Abb. 11: Kunětická Hora, Mauer zwischen dem 5. und 6. Tor, inneres Mauerhaupt mit deutlichen zugemauerten Zinnen. Foto J. Noll 2003

Abb. 12: Wittenberg, Ansicht der Stadt aus dem J. 1537 (Abbildung aus der Sammlung der Ansichten mitteleuropäischer Städte und Landschaften aus der Reise des Pfalzgrafen Ottheinrich aus Bayern nach Krakau und zurück in Jahren 1536–1537, Universitätsbibliothek Würzburg).

Abb. 13: Wittenberg, Ansicht des Schlosses und der Stadt von Süden, Holzschnitt 1611 (Ausschnitt, übernommen aus: I. Schulze, *Die Stadtkirche zu Wittenberg, Das christliche Denkmal* 70, 3. Ausg. Berlin 1983, S. 1, und aus: S. Harksen, *Die Schlosskirche zu Wittenberg, Das christliche Denkmal* 71, 4. Ausg. Berlin 1982, S. 1.)

Abb. 14: Hluboká nad Vltavou (Frauenberg), Schloss im 18. Jahrhundert, Intarsie von einem Rokokotisch im Mobiliar des Schlosses. Foto J. Varhaník 2003

Abb. 15: L. Cranach d. Ä., *Der Tod des Holofernes*, 1531 (Ausschnitt, übernommen aus dem Katalog Kunst der Reformationszeit, Berlin 1983, Kat.-Nr. 117.2).

Abb. 16: Pardubice, Schloss, Wallbefestigung. Abschnitt des zugemauerten Zinnenkranzes der Umfassungsmauer am Wallfuss. Foto J. Noll 2003

(Übersetzung J. Noll)

JINDŘIŠSKÁ VĚŽ NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM VE SVĚTLE ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

LUBOŠ LANCINGER

Rozsáhlá nestandardní stavební úprava, kterou v uplynulých dvou letech prodělala Jindřišská věž na Novém Městě pražském, obrátila pozornost i ke stavebním dějinám této bývalé zvonice farního kostela sv. Jindřicha a sv. Kunhuty. Výrazná novoměstská dominanta došla v literatuře nevelké pozornosti, jen na okraji dějin kostela. Pro dlouholetou nepřístupnost nemá vlastní stavebněhistorický pasport. Její dějiny s některými novými poznatky jsem měl před časem příležitost pouze zmínit v pasportu kostela sv. Jindřicha.¹⁾

Nové poznatky se týkaly doby a způsobu vzniku zvonice.

Kostel sv. Jindřicha a sv. Kunhuty byl shodně s kostelem sv. Štěpána založen pro nově vytvořené farní obvody po založení Nového Města roku 1348. K urychlení jejich výstavby byl pro oba zvolen shodný typizovaný projekt jednoduchého síňového prostoru se shodně uspořádanými klenebními poli. I v umístění jediné věže se trojlodí obou kostelů shodovalo excentrickým založením zesíleného podvěží v jihozápadním koutovém klenebním poli. Na tomto půdorysu byl do počátku 15. století postaven kostel sv. Jindřicha jako vývojově pokročilá síň s trojicí stejně vysokých lodí. V poslední fázi výstavby byla na připraveném podvěží dostavěna jihozápadní nárožní věž. Pro nedostatek pramenů není známo, zda se tak stalo ještě před husitskými válkami nebo až po nich.²⁾

Ve 2. polovině 15. století s utichnutím obrazoboreckých vášní a s relativním uklidněním země městské rady a farní obce, které namnoze vystřídaly původní církevní patrony, projevují rostoucí zájem a snahu o obnovu i další výstavbu zanedbaných, především farních kostelů. Jako pramen o této činnosti však v Praze, až na řídké výjimky, neslouží kroniky nebo účty, nýbrž druhotně městské knihy testamentů se zápisy zbožných odkazů. Ve prospěch většiny pražských farních kostelů se v této době objevují četné odkazy s množstvím určení přímo na opravu, výstavbu, „*dělo kostela*“ nebo ještě konkrétnější. Tyto zápisy byly předmětem značného badatelského zájmu zejména ke konci 19. století.³⁾ Kdežto staroměstské knihy testamentů shořely roku 1945, kniha pro Nové Město, jež je předmětem našeho zájmu, se zachovala.⁴⁾ Mezi odkazy církevním institucím v ní ve čtvrtstoletém rozmezí 1455–83 vysoko dominuje šedesát odkazů ke kostelu sv. Jindřicha, v součtu činících přes 280 kop míšeňských.⁵⁾ Mezi nimi jsou i dva odkazy z let 1470–71 „*na dílo zvonice*“ a další z roku 1474 „*k děláni věže svatého Jindřicha*“.⁶⁾ V radním manuálu je roku 1475 doplňují zápisy tři kvitancí, které vystavili úředníci, ustanovení celou farností sv. Jindřicha ke stavbě věže, na celkem 21 kop a 34 grošů, odkázaných a převzatých na tento účel.⁷⁾ Tyto zápisy objevil W. W. Tomek a interpretoval je tak, že po roce 1470 „*počalo se stavěti o veliké věži co zvonici*...